

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української філології

Курсова робота
на тему:

**«ПРИСУДОК ЯК ГОЛОВНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ, ЙОГО РІЗНОВИДИ ТА
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИСУДКА УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

студентки групи СОукр 20-19
педагогічного факультету романо-германської
та української філології
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова і література,
освітньої програми Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Давискиби Вікторії Сергіївни

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Заскалета В. П.

Кількість балів _____
Національна шкала _____
Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Поняття присудка як головного члена речення, його різновиди та проблематика вивчення присудка в ЗЗСО.....	6
1.1. Присудок як головний член речення та історія його вивчення...6	
1.2. Різновиди присудка та вираження його в реченні.....	10
1.3. Проблематика вивчення присудка в закладах загальної середньої освіти.....	16
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИСУДКА В ЗЗСО.....	19
2.1. Methodика вивчення присудка як головного члена речення та способи уникнення труднощів у його вивченні.....	19
2.2. Види вправ для визначення присудка в реченні та методика їх опрацювання.....	21
ВИСНОВКИ.....	25
РЕЗЮМЕ.....	27
RESUME.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29

ВСТУП

Будь-яке речення має свою граматичну основу, яка зазвичай складається з підмета і присудка – головних членів речення. Речення загалом і його члени зокрема посідають центральне місце в синтаксичній системі української мови і є основою нашого мовлення. Проте в деяких реченнях (односкладних) вона представлена одним головним членом, який у більшості шкільних підручників ототожнюється з підметом чи присудком, який і є у фокусі нашого дослідження.

Традиційне визначення членів речення ґрунтується на одночасному врахуванні їхніх формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак. Незвична природа і багатогранність присудка зумовила багато суперечок і теорій щодо цього терміна і головного члена речення в цілому. Значна кількість відомих мовознавців і лінгвістів намагались детально вивчити підмет, дати йому чітке визначення і дізнатись його нові, приховані сторони. Наше ж дослідження в основному буде стосуватись вивчення присудка в закладах середньої освіти, але безумовно буде відштовхуватись від тверджень відомих мовознавців.

Актуальність дослідження. Можливо, на перший погляд здається, що дана тема дослідження втратила свою актуальність через колосальну кількість інформації, яку дослідило немало вчених, але варто зазначити, що у шкільній програмі вивчення присудка є досить важкою темою для більшості учнів, особливо коли мова заходить про його різновиди та способи вираження в реченні. Для того щоб детально дослідити чому все таки у дітей виникають проблеми з визначення підмета, потрібно не лише поверхнево розглянути тему присудка, а й повністю проникнутись історією його дослідження, розглянути його багатогранність і на практиці

підібрати відповідні вправи для вирішення проблеми його вивчення в закладах середньої освіти.

Основну проблематику вивчення присудка за шкільною програмою становить розмежування простого дієслівного та складеного іменного присудків. Це спричиняє певну низку проблем. Якщо дану тему не засвоїти і не надати їй належної уваги це може негативно вплинути на розгляд теми «Речення» в цілому. Отже, тема дослідження актуальна на сьогодні.

Визначивши актуальність курсової роботи можна перейти до наукового апарату дослідження:

Об'єкт дослідження – присудок як головний член речення та його різновиди.

Предмет дослідження – методика навчання визначення присудка учнів закладів загальної середньої освіти.

Мета роботи: проаналізувати підмет як головний член речення, дати характеристику його способам вираження та дослідити методику навчання визначення присудка учнів закладів загальної середньої освіти.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Опрацювати наукову літературу, присвячену присудку як головному члену речення, розглянути історію його вивчення.
2. З'ясувати різновиди присудка та способи вираження його в реченні.
3. Визначити проблематику вивчення присудка в закладах загальної середньої освіти.
4. Зробити аналіз методики вивчення присудка як головного члена речення та з'ясувати способи уникнення труднощів у його вивченні.

5. Визначити види вправ для визначення присудка в реченні та з'ясувати методику їх опрацювання.

Під час написання курсової роботи була використана інформація із словників та наукових праць відомих лінгвістів, які активно досліджували природу присудка. Ця інформація була досить важливою для написання теоретичного блоку курсової роботи.

Курсова робота складається з двох розділів. Перший – теоретичний, другий – практичний. Обсяг роботи 25 сторінок.

РОЗДІЛ І. ПОНЯТТЯ ПРИСУДКА ЯК ГОЛОВНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ, ЙОГО РІЗНОВИДИ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВИВЧЕННЯ ПРИСУДКА В ЗСО.

1.1. Присудок як головний член речення та історія його вивчення.

Зі шкільної програми нам відомо, що присудок є одним із головних членів речення і зазвичай виражається дієсловом, але слід зазначити, що історія його формування досить давня. Багато лінгвістів мали свої погляди на присудок і давали йому досить різні визначення перед тим, як прийти саме до того, який ми вивчаємо і навчаємо в школах.

Для того щоб краще зрозуміти, що ж собою являє присудок, спробуємо спочатку з'ясувати його етимологію. Слово «присудок» - це запозичення з чеської *přisudek*, що є похідним від *přisouditi* «присудити; приписати», утвореного за допомогою префікса *při-* «при-» від дієслова *souditi* «судити», похідного від *soud* «суд», очевидно, за зразком лат. *praedicātum* «присудок, (букв.) те, що говориться (тут: про підмет)».

При визначенні терміна «присудок» доцільно спиратися на результати досліджень мовознавців XIX ст. – початку XXI ст.: О. Х. Востокова, Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, О. М. Пешковського, О. О. Шахматова, І. Р. Вихованця, Н. Л. Іваницької, Т. П. Ломтева, О. М. Мухіна та ін.

Для більш обширного огляду проблеми визначення терміна присудок необхідно проаналізувати його дефініцію, починаючи з періоду традиційного мовознавства до сучасного та дати загальну характеристику визначення цих термінів лінгвістами XIX ст. – початку XXI ст.

У східнослов'янському мовознавстві представники логістичної граматики, такі як О. Х. Востоков, давали присудку таке визначення – «дієслово, або усе те, що говориться про предмет». Схоже визначення

спостерігається й у Ф. І. Буслаєва: «Підмет – предмет, про який ми судимо. Те, що ми думаємо про предмет, іменується присудком». Учений ототожнює підмет і присудок із суб'єктом і предикатом логічного судження.

У своїх працях О.О. Потебня досліджує визначення головних членів речення, обравши тактику зближення членів речення з частинами мови. Учений зазначає, що «особова форма дієслова є тим самим присудком». О. О. Потебня виділяє психологічний підмет і присудок. Присудок учений розуміє як визначення «ознаки в період її виникнення від діючої особи».

Так, Д. Н. Овсянко-Куликовський та О. М. Пешковський стверджували, що найважливішою частиною речення є присудок (предикат), проте О. О. Шахматов заперечував цю теорію і вважав, що такою частиною речення є підмет, а присудок лише «головним членом залежного складу». Варто відзначити, що дослідження цієї проблематики триває і досі. Тепер сучасні мовознавці спираються на валентність дієслова-присудка. І. Р. Вихованець визначає підмет і присудок рівними між собою, тобто цілком рівноправними головними членами речення, що формують елементарну формально-синтаксичну структуру двоскладного речення.

Неможливо не вказати на те, що визначення присудка не обмежується його морфологічною характеристикою. Йому також можна давати і змістову характеристику: присудок – це те, що говориться про підмет. Багато суперечок було щодо самого визначення, що ж таке присудок, та є безліч теорій, але, на щастя, ми маємо одне конкретне і беззаперечне визначення в словниках української мови. Для прикладу можна взяти визначення зі «Словника лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової: «Присудок – слово, яке виражає предикацію і тому

функціонує у якості головного члена речення; у двоскладному реченні воно граматично залежить від підмета» [1, с. 122].

Також можна розглянути визначення у «Граматичі російської мови»: «Присудок – це головний член двоскладного речення, який граматично залежить від підмета, зазвичай виражений особовою формою дієслова, іменником, прикметником або дієприкметником та позначає ознаку того предмета, який виражений підметом» [6, с. 117].

«Словник лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича, О. С. Олійника дає таке визначення присудка: «Присудок – головний член двоскладного речення, що означає дію, стан, якість, властивість предмета думки, вираженого підметом» [5, с. 203].

Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук у «Сучасній українській літературній мові» пишуть наступне: «Присудком називається головний член речення, що означає дію, стан, якість, властивість предмета, позначуваного підметом» [21, с. 87].

Безумовно, можна зробити висновок, що тлумачення терміна «присудок» має досить широке значення, але, уважно проаналізувавши зазначені вище приклади, можна помітити, що всі вони мають на увазі одне й те саме.

Тема виявилась не такою простою і для зарубіжних лінгвістів, які теж активно цікавились «природою» присудка і головних членів речення в цілому. Вчені загалом почали користуватися терміном психологічний предикат (присудок), розділяючи підмет і присудок на так звані синтаксичні категорії, які, на їхню думку, трапляються в кожній мові та виконують вирішальну роль у побудові речення. Загалом зарубіжні вчені відводили присудку більш другорядну роль, вважаючи, що той набував своєї значущості лише в парі з підметом без винятків.

Також цікавим у цьому дослідженні є зв'язок присудка і підмета. Такий зв'язок часто називають узгодженням присудка з підметом, вважаючи, що присудок цілковито залежить від підмета, але досить давно вчені дійшли висновку, що, пов'язуючись із підметом, як гадали, зв'язком узгодження, присудок зберігає порівняно з ним більшу самостійність, ніж між прикметником та іменником в означальному словосполученні і, будучи одним із головних членів речення, не зливається з підметом так тісно, як прикметник з іменником у словосполученні. У зв'язку з цим виникла потреба відрізнити зв'язок присудка з підметом від зв'язку узгодження між означенням і означуваним словом. Тому в більшості посібників зв'язок присудка з підметом останнім часом розглядається як особливий тип зв'язку, що полягає у взаємному підпорядкуванні цих головних членів речення один одному, яке виявляється, зокрема, у взаємному уподібненні їх форм і робить їх абсолютно рівноправними членами речення і виключає зв'язок узгодження.

Більшість лінгвістичних досліджень була спрямована саме на підмет, оскільки на початкових етапах вивчення «природи» головних членів речення його вважали панівним над присудком, проте виділення присудка як граматичної основи речення становить набагато складнішу проблему в обох відношеннях – семантичному й граматичному. Дослідження форм присудка в синтаксичній науці будується на внутрішній традиції і зосереджує велике коло проблем, які потребують обговорення і детального дослідження: про співвідношення логічних, логіко-граматичних і граматичних форм предиката-присудка, про морфологічні форми присудка, про комунікативний присудок як психолінгвістичну категорію, про класифікуючий присудок – ознаку типології речень повних – неповних, неповних – еліптичних, дієслівних – бездієслівних, врешті, про присудок із пропозиційною семантикою, що

задає конфігурацію моделі речення і вирізняє його серед інших моделей мови.

Ще однією проблемою дослідженні присудка постає спосіб його вираження. Зазвичай ми звикли бачити простий дієслівний присудок, який досить простий у вивченні, але присудок може набувати більш складних форм у різних типах речень.

Сьогодні певну теоретичну й практичну проблему становить розмежування складеного іменного та подвійного присудків. У більшості граматик статус подвійного присудка остаточно не обґрунтований, що зумовлено, з одного боку, непростотою природи цього компонента речення, а з іншого – лінгвістичною традицією, яка розглядала його в межах складеного іменного. Більш детально цю тематику можна розглянути в наступних розділах пропонованого дослідження.

1.2. Різновиди присудка та вираження його в реченні

За структурою розрізняють три види присудка: дієслівний простий, складний і складений. Підставою для поділу присудка на дієслівний простий і складений є спосіб передачі вираження предметного і граматичного значення. У простому дієслівному присудку предметне і граматичне значення виражені одним словом, а в складеному дієслово-зв'язка і допоміжне дієслово є носіями граматичного значення, а та частина присудка, що стоїть після них, – носієм предметного значення. Зазвичай, простий дієслівний складається з одного слова, а ускладнений з двох. Простий дієслівний присудок виражається дієсловом у формі дійсного, умовного або наказового способу.

Складений присудок може бути як і дієслівним, так і іменним. Складений дієслівний присудок складається з двох дієслів: особового дієслова ослабленого змісту та інфінітива. Складені іменні присудки складаються з дієслівного сполучення та іменної частини. Дієслово-

зв'язка *бути* у формі теперішнього часу називається нульовою, а присудок вважається складеним з нульовою зв'язкою.

Присудки також можуть бути виражені двома або більше повнозначними частинами мови. Такі присудки називають складними.

Простий дієслівний присудок може бути виражений:

1) дієсловом дійсного способу у формах теперішнього, майбутнього, минулого або давноминулого часу: *Я співаю пісні.*; *За шумить вітер*; *Діти жваво виступали на концерті*; *Ти б вправ перед її красою.*

2) дієсловом умовного способу: *Він жив би і далі, якби не цмулив цигарки.*

3) дієсловом наказового способу: *Всім серцем любіть Україну свою, — / вічні ми будемо з нею* (В. Сос);

4) формою інфінітива: *Потім вона мене міцно обійняла.*

5) дієслівно-вигуківими формами і звуконаслідувальними словами: *А він її хап – та бігом в торбинку.*

Простий дієслівний присудок також може бути і ускладненим:

1. повторенням того самого дієслова в різних часових формах: *Люблю, любила і буду любити тебе все своє життя.*

2. поєднанням однокорених дієслів: *Тягнуть-потягнуть. а витягнуть не можуть* (Н. тв.);

3. поєднанням двох дієслів в однаковій формі за допомогою сполучників або часток: *От захотіла, та й зробила;*

4. поєднанням інфінітива з особовою формою дієслова: *Сіли вечеряти посеред будинку;*

5. поєднанням особового дієслова з прислівником або прислівниковим словосполученням: *Ці доставучі комарі нас поїдом їли.;*

6. поєднанням особового дієслова з частками *як, давай, було ніби* та ін.: *Нумо візьмемось за келихи браття!;*

7. сталими дієслівними висловами (*жити не тужити, брати участь, дійти до висновків, кинути оком та ін.*): *Ця клята обручка як крізь землю провалилась; Добре, що хоч Олег тримав своє слово.*

Присудки, виражені поєднанням неозначеної форми дієслова (інфінітива) з дієсловом-зв'язкою, називають дієслівними складеними присудками. Головну роль тут відіграє саме інфінітив, а дієслово-зв'язка просто вказує на час, спосіб і тип дії. Інфінітив, якому підпорядковується зв'язка, вказує на саму дію, а дієслова-зв'язки вказують на початок, кінець чи хід цієї дії, можливість чи неможливість її виконання, намір, бажання чи небажання суб'єкта виконати чи не виконати певну дію, здатність чи спробу її здійснення тощо. У будь-якому конкретному випадку значення дієслівного складеного присудка розкривається в контексті на основі єдності лексичного значення двох компонентів дієслівного присудка (інфінітива й дієслова-зв'язки) та граматичного значення дієслова-зв'язки.

Допоміжними дієсловами у складеному дієслівному присудку виступають дієслова, що поділяються на певні семантичні групи:

1. дієслова, що вказують на початок, продовження або завершення дії, яка виражена інфінітивом (*почати, починати, продовжити, схаменутись, закінчувати, стати, переробити та ін.*): *Він, зморений від роботи, став писати листи коханій; Її невимовна краса починала мене все більше вабити.*;

2. модальні дієслова, які позначають бажаність, необхідність, можливість чи неможливість дії (*вміти, мусити, бажати, могли, мріяти, готувати, спішити та ін.*): *Кайдашиха мусила заходжуватися сама коло своїх сорочок '(І. Н.-Л.); Хоч як він не намагався, але дівчина не хотіла коритись наказам;*

3) дієслова, що виражають потік мислення чи внутрішні почуття (*думати, вигадати, боятися, любити, ненавидіти, поважати, зневажати*): *Мій гостю, щоб тебе не дратувати, волю я розмови залишити про сі матерії* (Л. У.).

Варто наголосити, що допоміжні дієслова мають послаблене лексичне значення, що надає всі підстави вживання їх як дієслова-зв'язки при інфінітиві.

До дієслівних складених присудків належать також присудки, виражені повнозначним дієсловами у поєднанні з інфінітивом, що більш схожі на обставину мети, якщо обидві дії стосуються одного й того самого суб'єкта: *Лікар пішов пішов оглядати пораненого*. Якщо дія, названа дієсловом в особовій формі, стосується одного суб'єкта, а дія, названа інфінітивом, — іншого, то інфінітив до складу присудка не входить, а є додатком: *Лікар заборонив (що?) вставати з ліжка*. В аналізованому прикладі інфінітив є додатком і не буде частиною присудка.

Складеними дієслівними є також присудки, у яких інфінітив поєднується із: 1) прикметниками чи дієприкметниками: *Я зобов'язана взяти відповідальність*; 2) предикативними прислівниками: *Спочатку треба самому розібратись в усьому, а потім інших слухати*; *Двох котів у мішок саджати не можна — покусаються* (Г. Т.); хоча в обох випадках цю конструкцію можна тлумачити і як конструкцію з простим присудком, а дієслово в інфінітиві буде додатком. Саме такі неоднозначні приклади викликають певну проблему у вивченні присудка в закладах середньої освіти, учні часто плутаються у визначенні складного дієслівного присудка. Більш детально і на конкретних прикладах цю проблему можна буде дослідити в практичному розділі цієї курсової роботи.

Складеним дієслівним також є присудок, виражений фразеологічним сполученням (сталим висловом), що заступає модальне дієслово (*мати бажання, мати намір, мати право, горіти бажанням, дати згоду* та ін.) у поєднанні з інфінітивом: Микола очевидно має намір набити крадію пику.

Присудок, виражений іменними частинами мови в поєднанні з дієсловом-зв'язкою, називається **складеним іменним**. Іменна частина складеного іменного присудка виражається іменником, прикметником (інколи може бути дієприкметником), числівником, займенником або прислівником. Саме іменна частина передає основне лексичне значення, а дієслово-зв'язка, яка виражена особовою формою допоміжних дієслів *бути, стати, являти собою*, виражає граматичне значення присудка. Саме дієслово-зв'язка встановлює прямий зв'язок складеного іменного присудка з підметом.

Дієслова-зв'язки, які використовуються для вираження граматичних відношень між підметом та іменною частиною складеного присудка, поділяються на декілька видів: а) абстрактні; б) напівповнозначні, або напівабстрактні; в) повнозначні.

Абстрактні дієслова-зв'язки являють собою дієслово *бути* в різних формах часу і способу. Роль цього дієслова лише граматична, а отже немає жодного лексичного значення. Головною функцією дієслова-зв'язки в такому разі є поєднання підмета з іменною частиною складеного присудка. Дієслово *бути* використовується як зв'язка з будь-якою іменною частиною складеного присудка. Також воно може набувати різних форм залежно від того, у якому часі використане. Цікаво те, що в теперішньому часі ця зв'язка вживається досить рідко, а конкретніше, лише тоді, коли на неї падає логічний наголос: *Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була* (П. Т.).

Напівповнозначна дієслівна зв'язка — це дієслово з послабленим лексичним значенням, яке виражає граматичні відношення між підметом та іменною частиною складеного присудка, але, на відміну від абстрактного дієслова-зв'язки, залишає своє лексичне значення. До дієслів-зв'язок належать дієслова *стати, становити, являти, зробитися, почати, здаватися, називатися* та ін.: *Ти мені другом, жінкою і сестрою стала; Мені ця літня ніч короткою здається.*

Повнозначна зв'язка – це дієслово зі значенням дії, стану, руху тощо, яке може як самотійно бути присудком, так і в певній конструкції виражати граматичні відношення між іменною частиною присудка і підметом, водночас зберігаючи своє лексичне значення: *Весна стояла суха і вітряна. Після короткого жаркого бою мінометники поверталися з лісу тріумфаторами (О. Г.); Олена не могла залишатися спокійною та байдужою (Г. Т.).*

Тепер можна перейти до іменної частини присудка, у ролі якої можуть виступати будь-які іменні частини мови, найчастіше це іменник у різних відмінкових формах.

У ролі іменної частини складеного присудка можуть також виступати:

1. Прикметники і дієприкметники в називному та орудному відмінках.
2. Числівники в називному чи орудному відмінку.
3. Займенники у називному або орудному відмінку.
4. Прислівники.
5. Фразеологізми і нерозкладні словосполучення.

Саме при вивченні складеного іменного присудка в учнів можуть виникати певні труднощі, що зумовлено тим, що іменну частину легко спутати з іншими членами речення.

Також можна в загальному охарактеризувати ще один вид присудка – складний або ж ускладнений присудок. Цей присудок утворений з двох, трьох чи чотирьох компонентів, які об'єднують ускладнену зв'язкову частину та призв'язковий член, що виражає лексичне значення присудка. Складні присудки бувають як і дієслівні, так і іменні.

Однак у мовознавчій літературі питання про складний присудок ще недостатньо опрацьовано і потребує додаткових досліджень, а тому цей тип присудка визнають не всі мовознавці та лінгвісти, а тому він поки не рекомендований до вивчення в шкільній програмі.

Саме на прикладі складного присудка ми спостерігаємо, що його вивчення досі є актуальним і сьогодні.

1.3. Проблематика вивчення присудка в закладах середньої освіти.

Варто почати з того, що вивчення присудка зокрема та і головних членів речення загалом є основою вивчення синтаксису в закладах загальної середньої освіти. Якщо в молодших класах учні вивчають загальну інформацію про присудок і стикаються лише з простим дієслівним присудком, то з початком середньої школи обсяг інформації збільшується, а отже виникає більше проблем з вивченням даної теми.

Як бачимо, вивчення присудка процес досить тривалий і складний, а отже має свою проблематику, адже не даремно головні члени речення вивчають у школі досить суттєвий відрізок часу. Для більш простого

уявлення можемо розділити вивчення присудка (разом з підметом) на декілька етапів.

Перший етап охоплює приблизно 1–2 класи, саме в них формується уявлення про центр речення. На цьому етапі учні в міру ознайомлюються з частинами мови (іменником і дієсловом) і пов'язують їх з головними членами речення. Також учні вчать ставити і граматичні питання – хто? що? що робить? що зробить? Таким чином, учні практично знайомляться з основою речення, не вивчаючи теорію, що є досить дієвим саме на початкових етапах вивчення синтаксису. Саме завдяки практиці учні не витрачають час на вивчення теорії, у такому віці теоретичні знання без застосування навпаки можуть нашкодити навчальному процесу.

Другий етап збігається з навчанням у 3 класі, коли відбувається засвоєння граматичних понять — «основа речення», «члени речення», «головні члени» — «підмет» і «присудок». Саме на цьому етапі починається вивчення саме теорії, яка потім підкріплюється відповідними вправами для закріплення знань. На цьому етапі учні повинні добре засвоїти, що слова, які відповідають на конкретні питання, є головними членами речення. Член речення, який вказує, про кого або про що говориться у реченні, і відповідає на питання хто? що?, називається підметом, а член речення, який вказує, що говориться про підмет, і відповідає на питання що робить підмет?, називається присудком.

Другий етап навчання є досить важливим, адже саме на ньому потрібно сформулювати в учнів правильні уявлення про головні члени речення, вчитель повинен уникнути ототожнювання підмета з іменником, а присудка з дієсловом, тому потрібно ознайомити учнів з іншими, доступними для їхнього розуміння, способами вираження головних членів. Найчастіше вживаними і найдоступнішими для учнів є підмети, виражені особовими займенниками, а присудки – іменниками і

прикметниками. Під час аналізу речень (наприклад: *Я навчаюсь у шостому класі. Мій друг теж шестикласник. Він добрий*) учні дізнаються, що присудок може відповідати і на питання хто він такий? (шестикласник), який він є? (добрий). Такі речення варто аналізувати лише під пильним керівництвом учителя, а для самостійного аналізу слід пропонувати речення, у яких присудок виражений особовими формами дієслова, щоб в учнів не виникало плутанини. У цей період діти лише теоретично знайомляться з іншими формами присудка, тому не варто їх перенавантажувати надскладними завданнями, такі види вправ вони надолужать на наступних етапах навчання.

Важливим етапом є навчити учнів правильно ставити питання до присудків, виражених різними особовими, часовими, видовими формами дієслова. Зіставлення форм дієслова-присудка і запитань допоможе дітям зрозуміти, як пов'язується підмет з присудком.

Також варто пояснити учням, що підмет і присудок є рівноправними членами речення, тому аналіз речення можна починати як від підмета постановкою питання до присудка, так і від присудка постановкою питання до підмета.

Як уже було зазначено, будь-які теоретичні знання дітей потрібно підкріплювати практичними завданнями. У навчальному процесі мають бути задіяні різноманітні види вправ, від тестових завдань до самостійного аналізу речення. Саме правильно дібрані вправи є запорукою уникнення найбільш поширених помилок учнів у темі вивчення присудка як головного члена речення. Більш докладно такі вправи можна буде розглянути в наступному розділі курсової роботи.

На наступних етапах навчання учні отримують небагато нових знань, але такі етапи характеризуються більш складнішими вправами і більш поглибленим вивченням головних членів речення.

Також певна проблематика існує у вивченні складеного іменного присудка, оскільки учні часто можуть сплутати іменну частину присудка з іншими членами речення. Тут варто правильно і детально пояснити зв'язок іменної частини присудка з дієсловом і навчити учнів знаходити такий присудок в реченні.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИСУДКА В ЗЗСО.

2.1. Методика вивчення присудка як головного члена речення та способи уникнення труднощів у його вивченні.

Варто почати з того, що вивчення присудка в шкільній програмі важко чітко відокремити від вивчення підмета, адже учні пізнають їх одночасно і вчать, що підмет і присудок міцно пов'язані між собою, не зважаючи на рівноправність у реченні. Тому для більш доцільно розгляду методики навчання будемо розглядати методику вивчення головних членів речення з більш детальним описом методики навчання присудка.

Раніше ми вже дізнались, що вивчення підмета і присудка поділяється на певні етапи, розгляньмо ж їх більш детально:

1) Початковий етап вивчення – практичний шлях пізнання. У цей етап входить саме 1-4 класи, коли діти засвоюють свої знання про головні члени речення завдяки вправам з мінімальною теоретичною частиною. Варто зазначити, що саме цей етап є основним у вивченні головних членів речення, адже саме на ньому формується поняття про них, діти тренуються знаходити підмет і присудок в реченні і вчать не

ототожнювати підмет з іменником, а присудок з дієсловом. Такі навички є ключовими для подальшого навчання, адже якщо діти вдало засвоїли цей матеріал, то є велика вірогідність, що в дальшому навчанні вони зможуть уникнути типових помилок, пов'язаних з присудком.

2) 5 клас (пропедевтичний) – основні положення про головні і другорядні члени речення та основні способи їх вираження;

3) 5-7 класи – вивчення морфології на синтаксичній основі, в основному в процесі синтаксичного розбору;

4) 8 клас – систематичний курс;

5) 9-11 класи – узагальнювально-повторювальний етап.

Отже, почнемо з відомостей, які вивчають у 5 класі. Підмет і присудок як головні члени речення, постановка питань до них один від одного, основні способи вираження граматичної основи (присудок – дієслово, іменник, прикметник); смисловий і граматичний зв'язок, який встановлюється між підметом і присудком.

У 8 класі учні починають розглядати складні способи вираження підмета і присудка (простий і складений присудок, види складених присудків, структура, спосіб вираження).

Розглянемо основні труднощі, які можуть виникати при вивченні зазначених вище тем:

1) виокремлення одного з головних членів речення зі складним способом вираження;

2) у вивченні присудка головна проблема викликає з інфінітивом, який виступає частиною складеного іменного або складеного дієслівного

присудків і який також може виконувати роль другорядного члена речення: *я хочу вчитися* (складений дієслівний присудок) *в інверситеті*; *я зайшов до бібліотеки почитати* (обставина); *командир віддав наказ наступати* (неузгоджене означення). У таких випадках учні часто можуть розгубитися і неправильно визначити граматичну основу речення.

Щоб уникнути певної розгубленості, невпевненості учнів під час визначення граматичної основи речення, потрібно досить досконало знати способи вираження присудка, які ми детально розглянули в підрозділі 1.2. Цей матеріал видається досить складним для вивчення, але якщо вчитель правильно сформулює теоретичний блок до даної теми і вдало підбере завдання для тренувань, то учні зможуть добре засвоїти тему і без проблем визначати присудок у реченні.

На простому прикладі можна розглянути, як подолати згадані вище труднощі. Маємо речення:

Їх села і ниви за буйний набіг прирік він мечам і пожежам.

Пропоноване речення можна розділити на словосполучення, ставлячи питанням від головного слова до залежного.

Також можна спробувати замінити слово, яке викликає труднощі, на будь-який іменник в називному відмінку однини.

Завдання для уникнення труднощів з вивченням матеріалу також спрощують конструкції, де у визначенні головних і другорядних членів речення певну роль відіграє порядок слів: *«Шахтар» обіграв «Кузбас»*. Цікавими до розгляду є речення, де словосполучення буде в ролі підмета: *Один з нас був студентом; Сам він не тутешній.*

Звісно, учні не осияють цю тему, якщо їхні знання будуть базуватися лише на теоретичних матеріалах, але без них обійтись неможливо. Передусім учитель української мови повинен детально роз'яснити дітям, яким чином їм необхідно визначити присудок у реченні, а потім підкріпити це своїми прикладами речень для наочності, і лише після цього можна застосувати відповідні тренувальні вправи.

2.3. Види вправ для визначення присудка в реченні та методика їх опрацювання.

Як уже згадувалося в інших підрозділах, для того щоб правильно сформулювати уявлення учнів про головні члени речення і, зокрема, про сам присудок потрібні не лише теоретичні знання і вдалі приклади від учителя, а й різні види вправ для тренування і набуття навичок.

Далі можна буде розглянути різні види вправ, проаналізувати їх і дати їм коротку характеристику.

Види вправ:

1) визначення виду присудка:

Вправа 1. Зробіть граматичний розбір речень, визначте вид присудка, підкресліть і поясніть орфограми, визначте частини мови.

1. Ми в світ прийшли успадкувати славу, діла, і думи, й чесні мозолі...

2. Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю!

3. Лиш боротись – значить жить.

Виконуючи подібну вправу учні мають навчитися визначати вид присудка та співвідносити його з відповідною частиною мови. Подібна вправа є досить складною, тому застосовується для учнів 8 класу.

2) Визначення лексичного і граматичного значення присудка:

Вправа 2. У кожному реченні підкреслити граматичну основу. Визначити вид присудка. Яке зі слів виражає основне лексичне значення присудка? Яке дієслово є допоміжним, виражаючи граматичне значення?

1. У всьому сам-один я розібратись маю. (І. Білий.) 2. Ти власним прізвищем Вітчизні, мов кров'ю, мусиш присягати. (П. Перебийніс.) 3. Свою і материнську гідність я не дозволю забруднити. (М. Сингаївський.) 4. Я хочу в пісню колискову вернутися бодай на мить. (Д. Павличко.) 5. А молодіці й підлітки малі хати білити разом заходились. (М. Рильський.)

У пропонованому завданні учні тренуються визначати лексичне і граматичне значення присудка і також пригадують, що присудок може бути не лише простим дієслівним.

3) Доцільним також є використання синтаксичних загадок, у них учні зможуть визначити синтаксичну роль конкретного члена речення (і в нашому випадку це присудок), перед цим знайшовши його в реченні. Також учні пригадають правила пунктуації:

Вправа 3. Поставте розділові знаки і визначте синтаксичну функцію виділених слів:

1. Тепле сонце **встало** пишно, **одягається** розкішно... (Л. Забашта)
2. Вишні й яблука **виглядають** з гілок у віконце. 3. Нас **зігріває** триєдина Надія, Віра і Любов (Д. Білоус). 4. Минуле, сучасне і майбутнє в моїй душі єдині назавжди (В. Сосюра). 5. Він **жив би** й далі, якби **не цмулив** цигарки.

4) Ефективними будуть вправи на заміну конструкцій, адже одна з найбільш поширених помилок – ототожнювання складеного дієслівного присудка з простим в майбутньому часі, наприклад:

Я буду вивчати англійську мову (простий дієслівний присудок в майбутньому часі); *Я хочу вивчати англійську мову* (складений дієслівний присудок);

Вправа 4. Замініть простий дієслівний присудок у майбутньому часі на складений дієслівний присудок.

1. Наступного року поїду в Європу.
2. Ми читатимемо поезію.
3. Я плануватиму подорож.

Загалом можна використовувати також тестові завдання на перевірку теоретичних знань або більш ускладнені тести із застосуванням набутих відомостей про присудок.

Для того щоб уникнути певних труднощів з визначенням виду присудка, можна запропонувати учням подібну схему:

Така схема буде досить ефективна, якщо вчитель зможе дібрати вдалі приклади для кожного типу присудка, до того ж, інформація, подана в схемах, більш ефективна, ніж просто написаний текст.

Для закріплення знань щодо розрізнення присудків можна застосувати розподільний диктант:

Вправа 5. Випишіть присудки у дві колонки. Перша колонка – прості дієслівні присудки, а друга – складені іменні присудки.

Але думки Шевченка були далеко. Голос Маланки став теплішим. Наш пасажирський поїзд зупинявся на кожній станції. Білий дим здавався невеличкою хмаринкою. Після дощу поле стало зеленим. Біля лісу річка стає ширшою. Восени дні стають коротшими.

Усі ці вправи в поєднанні з добре дідбраною теоретичною частиною допоможуть учням уникнути типових помилок щодо вивчення присудка. Звісно, головну роль в цьому відіграє саме добросовісність учителя української мови, який заздалегідь має бути готовий до розв'язання зазначених вище проблем.

ВИСНОВКИ

Починавши досліджувати питання присудка як головного члена речення, його різновиди та методику навчання учнів визначення присудка закладів загальної середньої освіти, ми поставили перед собою конкретні завдання, які в ході курсової роботи потрібно було розв'язати.

Отже, маємо п'ять завдань, які були поставлені на початку курсової роботи, та результати, яких вдалося досягти в ході дослідження питання:

1. Опрацювати наукову літературу, присвячену присудку як головному члену речення, розглянути історію його вивчення.

Отже, у першому підрозділі вдалося з'ясувати, як саме історично формувалося вже відоме і стале визначення присудка. Ця інформація ґрунтувалася на дослідженнях відомих мовознавців. Також цікавим є те, що присудок залишається і досі цікавим об'єктом дослідження і на сьогодні.

2. З'ясувати різновиди присудка та вираження його в реченні.

У другому підрозділі першого розділу ми досить детально розглянули всі різновиди присудка з їх прикладами у реченні. Також дізнались про види присудка, які і досі вивчаються і поки що не визнані

більшістю мовознавців та лінгвістів. Цей підрозділ в основному містить загальнодоступну інформацію, але з більш докладним описом усіх різновидів присудка.

3. Окреслити проблематику вивчення присудка в закладах загальної середньої освіти.

У цьому підрозділі нам вдалося визначити основні проблеми, які виникають в учнів при вивченні присудка в закладах загальної середньої освіти. В основному у підрозділі подана теоретична інформація загалом про проблематику навчання присудка і про те, як відбувається цей процес.

4. Проаналізувати методику вивчення присудка як головного члена речення та з'ясувати способи уникнення труднощів у його вивченні.

У цьому розділі був проведений аналіз методики вивчення присудка як головного члена речення, та з'ясовані способи подолання труднощів з його вивченням. Саме в цьому розділі ми на практиці розглянули, які ж саме проблеми виникають в учнів ЗЗСО і докладно окреслили природу цих проблем.

5. Дібрати оптимальні види вправ для визначення присудка в реченні та з'ясувати методику їх виконання.

У цьому розділі розглянуто вправи, за допомогою яких можна уникнути задекларованих до цього проблем і запропоновано різні види таких вправ.

Отже, можна зробити висновок, що в ході курсової роботи вдалося виконати всі поставлені завдання і досягти мети дослідження.

Підсумувавши, можна вважати, що тему «Присудок як головний член речення, його різновиди та методика навчання визначення присудка учнів закладів загальної середньої освіти» було вивчено досить детально, але загалом сам присудок та його різновиди досі не має одностайного визначення, а отже обрана тема для курсової роботи також потребує

додаткових досліджень з врахуванням інших аспектів, які нам не вдалося розглянути.

РЕЗЮМЕ

Ураховуючи певні труднощі при вивченні присудка в закладах загальної середньої освіти і актуальність теми, було обрано тему курсової роботи «Присудок як головний член речення, його різновиди та методика навчання визначення присудка учнів закладів загальної середньої освіти».

У **першому розділі** розглянуто теоретичні засади дослідження, такі як визначення присудка як головного члена речення та історія його вивчення, різновиди присудка та вираження його в реченні, а також проблематика вивчення присудка в закладах загальної середньої освіти. Усі ці аспекти розглядались послідовно: спершу ми дізнались історію визначення присудка, базуючись на дослідженні відомих мовознавців вивчили його природу та значення. Потім перейшли до різновидів присудка, які на сьогодні відомі і вивчені мовознавцями. Наприкінці теоретичного блоку розглянули принципи вивчення присудка в закладах загальної середньої освіти.

У **другому розділі** розкрито методичні підходи до тлумачення на уроках української мови присудка як головного члена речення. Дослідили проблематику його вивчення і розглянули типові помилки учнів, які виникають при вивченні даної теми і доцільним було проаналізувати

деякі вправи, які можна було б використовувати на уроках української мови для ефективного вивчення присудка і для того, щоб уникнути проблем з його вивченням.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів та висновків. Обсяг роботи становить 27 сторінок.

Ключові слова: *присудок, головний член речення, методика навчання визначення присудка, простий дієслівний присудок, складений іменний присудок.*

RESUME

Taking into account certain difficulties in studying the predicate in institutions of general secondary education and the relevance of the topic, the subject of the term paper "The predicate as the main member of the sentence, its varieties and teaching methods for determining the predicate of students of general secondary education" was chosen.

In the **first chapter**, the theoretical foundations of the study were considered, such as the definition of the predicate as the main member of the sentence and the history of its study, the types of the predicate and its expression in the sentence, and the problems of studying the predicate in institutions of general secondary education. All these aspects were considered sequentially: first, we learned the history of the definition of the predicate, based on the research of famous linguists, we studied its nature and meaning. Then we moved on to the varieties of the predicate that are currently known and studied by linguists. Well, at the end of the theoretical block, the principles of studying the predicate in institutions of general secondary education were considered.

In the **second chapter**, methodical approaches to the interpretation of the predicate as the main member of the sentence in Ukrainian language lessons are revealed. We investigated the problems of its study and considered the typical mistakes of students that occur when studying this topic, and it was appropriate to analyze some exercises that could be used in Ukrainian language lessons for effective study of the predicate and in order to avoid problems with its study.

The course work consists of an introduction, two sections and conclusions. The volume of work is 27 pages.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навчальний посібник / С.П. Бевзенко, Л.П. Литвин, Г.В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – С. 58.
3. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова) / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1958. – 400 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1992. – С. 368.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Грамматика русского языка, т. II (Синтаксис, ч. 1) / под ред. В. В. Виноградова. – М. : Изд. Академия наук СССР, 1960. – 702 с.
7. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис. Словосполучення. Просте ускладнене речення : навчальний

посібник / І. М. Демешко. -Кіровоград: ПП "Центр оперативної поліграфії "Авангард" , 2014. – С. 165.

8. Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К.: ВЦ "Академія", 20120. – 384 с.

9. [Етимологічний словник української мови](#) : в 7 т. / редкол.: [О. С. Мельничук](#) (гол. ред.) та ін. – К. : [Наукова думка](#), 1989. – Т. 4 : Н – П / укл.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. — С. Присудок. — [ISBN 966-00-0590-3](#).

10. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ: Радянська школа, 1961. 286с.

11. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 672с.

12. Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції як засіб компресії (“згущення думки”). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип.7. С.191–195..

13. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис/ за ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1951. Т.2. 407с.

14. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург, 1912. XXXV. 322с..

15. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва, 1958. Т.1–2. 354с.

16. [Предикат](#) // [Літературознавча енциклопедія](#) : у 2 т. / авт.-уклад. [Ю. І. Ковалів](#). — Київ : [ВЦ «Академія»](#), 2007. — [Т. 2 : М — Я](#). — С. 265

17. Присудок // [Енциклопедичний словник класичних мов](#) / [Л. Л. Звонська](#), Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. ; за ред. Л. Л. Звонської. — 2-ге вид. випр. і допов. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. — С. 423. — [ISBN 978-966-439-921-7](#).

18. *Синявський Олекса*, Норми української літературної мови, Харків, 1931

19. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 670с.

20. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К.: Знання, 2010. – 374 с.

21. Шкурятяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – 823 с.